

## Türkçe “Ad Tamlamaları”nda Sıfatların Kullanımı Üzerine Bazı Notlar

Abdülsemel ARVAS(\*)

### Özet

Dil, bir toplumun yapı taşı olan en önemli unsurdur. Bu yapı üzerine inşa olan toplum dil sayesinde bir bilince ve bu bilinç sayesinde de toplum olmaya doğru yol alır. Dilin, edebî açıdan da toplumlar için mühim bir araç olduğu ve dilin edebî cephesini sağlayan yapıların da var olduğu bilinmektedir. Bu yapılardan biri de niteleme, belirtme gibi çeşitleri olan sıfatlardır. Bundan dolayı, bu gramatikal yapı için “estetik çerçeve” ifadesi kullanılabilir. Bu yapılar cümledeki kelime ve kelime gruplarının önüne gelerek dili güzelleştirir ve dile estetik bir çerçeve kazandırır. Ancak bu estetik yapıların temel kullanımlarında bir sorun bulunmazken “ad tamlamaları”ndaki kullanımı hakkında tam bir mutabakata varıldığı söylenemez. Özellikle, belirtisiz isim tamlamasında sıfatın araya girip girmeyeceği hususunda farklı fikirler öne sürülmüş; ama net bir sonuca varılamamıştır. Sıfatların kullanım yeri problemi başta dershanelerin üniversiteye hazırlık kitapları olmak üzere pek çok akademik ve bilimsel araştırmada karşımıza çıkmaktadır.

Bu makalede M. Kaya Bilgegil, Muharrem Ergin, Tahir N. Gencan, Faruk K. Timurtaş, Leyla Karahan gibi dilcilerin yanı sıra üniversiteye hazırlık kitaplarında ve Milli Eğitim Bakanlığının ders kitaplarında yer alan malumatlar verilmiştir. Konuyla ilgili her eserden alınan bilgilerden sonra o eserin konu hakkındaki düşüncesi üzerine yorum yapılmıştır. Böylelikle konu hakkında eserde geçen görüşlerin bir özeti de ortaya konmuştur. Mesela M. Kaya Bilgegil’in sıfatlar, isim tamlamaları hakkındaki görüşlerinden sonra sıfatların kullanılış şekillerine değinilmiştir ve onun verdiği örnekler sıralanmıştır. Daha sonra yorum kısmında yazarın, belirtili isim tamlamasında sıfatı hem tamlamanın başında hem de ortasında kullandığı ve bu durumun araştırmacı için bir sorun teşkil etmediği belirtilmiş; ancak bunun sebebinin de açıklığa kavuşturulmadığı dile getirilmiştir. Adı geçen kaynaklardaki bilgiler bu şekilde ortaya konduktan ve arada kendi görüşlerimiz de aktarıldıktan sonra sonuç kısmında elde edilen bulguların bir özeti verilerek konuyla ilgili kanaatimiz ifade edilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Türkçe, dil, sıfat, tamlama, ad tamlamaları, sıfatın kullanım yeri.

### Some Notes On The Use Of Adjectives In Turkish “Noun Phrases”

#### Abstract

Language is the most important part of the building blocks of a society. Society will be built on this structure and the language to reach a consciousness. Language is an important tool for communities in the literary point of view. There are structures in which the front of the literary language. One of these structures is adjectives that varieties such as attributive adjectives, specifying adjectives, adjectives of time, location-directional adjectives. Adjectives, beautifies the language came in front of words in the sentence and also gives a framework for aesthetic language. There is no problem with the basic uses of adjectives. But the “nominal compounds” use is question. Especially the “asymptomatic noun phrase” different ideas have been proposed regarding the adjective is not going to go together. However, a clear conclusion has been reached on this issue.

In this article, listed views of linguists as the M. Kaya Bilgegil, Muharrem Ergin, Tahir N. Gencan, Faruk K. Timurtaş, Leyla Karahan. However, the books and the National Education is given informations in textbooks. A summary of the views on the subject in this way, these works have been revealed. For example, M. Kaya Bilgegil adjectives, noun phrases written views on and he ordered the samples. Later, his views are interpreted. In the conclusion, by giving a summary of the findings, we expressed our opinion on the subject.

**Key Words:** Turkish, language, adjective, phrase, name of phrase, adjective place of use.

\* Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çankırı.

## Giriş

Bir toplumu oluşturan üç önemli unsurun dil, etnik köken (soy) ve dinden müteşekkil olduğu yaygın bir kanıdır. Bu üç unsurun her biri pek çok açıdan önem derecelerine sahiptir. Buna karşın, dilin diğer iki unsura göre biraz daha ağır bastığı söylenebilir. Bir toplumu ana dilinden uzaklaştırarak tarih sahnesinden silmek eskiden beri önemli bir argüman olmuştur. Böylelikle önce dil, sonra din ve son olarak soy unutturularak bir toplum yok edilebilir. Nitekim Konfüçyüs'e bu konuda bir soru yöneltilmesi üzerine o da dilin önemine işaret etmiştir. Yalnız bu durumun, uzun bir süreçte gerçekleşen bir hadise olduğunu da unutmamak gerekir. Kısa sürede dil hadisesinden hareketle bir toplumun ortadan kaldırıldığı herhâlde tarih boyunca karşılaşılmayan bir durum olsa gerektir.

Araştırmacılara göre dil başlangıçta çok kabadır ve aynı coğrafyayı paylaşan, aynı kanı taşıyan, aynı inanca bağlı insanlar, bu ilkel dille anlaşmaya ve birbirini anlamaya çalışır. Dilde bir güzellik ve bir edebîlik bulunmaz ve aranmaz. Böyle bir kaygı ve çaba da yoktur. Dil, zamanla kabalıktan kurtulup “estetik çerçeveler” oluşturur; sonra şiirleşip en üst seviyeye çıkar. Böylece dil, bugün kullandığımız “şiir gibi konuşmak” deyimine uygun hâle gelerek olgunlaşır; fakat işlenmiş, olgunlaşmış en mükemmel edebî bir dilde bile aksaklık ve eksiklikler olması gayet muhtemeldir.

T. N. Gencan, Wilhelm Vundt'ın genel olarak bir dilin ortaya çıktığı ilk dönemi hakkında şunları söylediğini belirtir: “... *Dil, (konuşma) seslerinin ilk başlangıcı, solukla kumulatılan ses aygıtının çıkardığı (...) hayvan seslerinden başka türlü değildi. Kurbağa, kaplumbağa, timsah gibi hayvanlarla birçok kuşların ve memelilerin çıkardıkları sesler de bu çeşittendir. (...) Bu insan sesleri önce içgüdüye bağlı iken daha sonraları isteyerek kullanılan bir anlatım aracı olmuştur. Hayvanlarınkine benzeyen sesler önce sade bir bağırtıdan başka değilken sonradan gitgide perdeli ses hâline gelmiştir. Ötücü kuşlar, bunun örneğini vermektedirler. Ancak bunların sesleri boğumlu değildir.*” (Gencan, 1975: 3).

## Dilin Estetik Çerçevesi: Sıfatlar

Dili güzelleştiren ve zenginleştiren yapılardan biri de sıfatlardır. Niteleme, belirtme gibi çeşitleri olan sıfatlar, kelime ve kelime gruplarının önüne gelerek dili güzelleştirirler. Bundan dolayı, bu gramatikal yapı için “estetik çerçeve” ifadesi kullanılabilir. Nitekim Kamil Veliyev, sıfatlar için “bedii unsurlar” tabirini kullanmıştır. Ancak, bu “estetik çerçeve/yapı”ların bazı kullanım yerleri tartışmalıdır. Sıfatların kullanım yeri problemi başta

dershanelerin üniversiteye hazırlık kitapları olmak üzere pek çok akademik ve bilimsel araştırmada karşımıza çıkmaktadır. Aslında dil açısından faydalı olan bu tartışmalar, bir dilin edebî biçiminin oturmasını da sağlamaktadır. Bu problem hakkında dilciler de görüşlerini ortaya koyarak meseleyi çözmeye çalışmıştır. Farklı görüşlerin olması ve dilcilerin farklı görüşler benimsemesinden dolayı ise bu problem hâlâ devam etmektedir. Toplumdaki aydınlar, değişik görüşlere sahip olsa bile, dilin uluslararası kullanımda bütün uzmanların ortak görüşü sonucu belli bir standarda oturtulması gerekir. Yoksa dil, uluslararası alanın faaliyetlerinde kabul görmez.

Dün de bugün de sıfatların ismin önüne gelmesi gerektiği konusunda esas itibariyle dilciler hemfikirdir. Türkçede sıfatların ismi nitelediği, hem eski hem yeni kaynaklardan verilecek örneklerle de sabittir. Mesela; kök tengri [mavi gök] (Ergin, 1996: 8), yaşıl ögüz [yeşil nehir] (Ergin, 1996: 14), kara eşek, gökçe çemen, eski panbuk (Ergin, 1997: 74), siyah gözlük, cesur adam, kara göz gibi. Aynı şekilde “belirtili isim tamlaması”, “zincirlemeli isim tamlaması” gibi gramer yapılarında da sıfatın araya girmesi konusunda, geçmişte olduğu gibi bugün de herkes aynı fikre sahiptir. Oysaki “takısız isim tamlaması” ve “belirtisiz isim tamlaması” gibi gramer yapılarında farklı görüşlerle karşılaşmaktadır. Hatta “takısız isim tamlaması” ve “sıfat tamlaması” konusunda bile farklı görüşler vardır. Kimileri “takısız isim tamlaması”nın “sıfat tamlaması” olduğunu kimileri de bu isim tamlamasının farklı bir tamlama olduğunu söylemektedir. Yine bazıları, “belirtisiz isim tamlaması”nda sıfatın tamlananın başında; bazıları, tamlamanın ortasında olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu hususta dilciler tam bir karara varmadıkları için edebî metinler ile yazılı eserlerde bu kullanımın değişik şekillerine rastlanmaktadır.

### **Sıfatların Kullanım Şekilleri Hakkında Dilcilerin Kanaatleri M. Kaya Bilgegil’in Kanaati (Türkçe Dilbilgisi)**

Sıfatlar hakkında değişik görüşler vardır. Ancak evvela, “isim tamlaması” ve “sıfat tamlaması”nın tariflerine göz atmak faydalı olacaktır. M. Kaya Bilgegil “sıfat tamlaması/sıfat terkipleri” yapısını şöyle tanımlamıştır: “*Anlamı, bir sıfat veya sıfat hükmündeki kelime grubuyla sınırlanan bir ismin teşkil ettiği kelime grubuna, sıfat tamlaması; isme, mevsuf (nitelenen) diyoruz.*” Bu tanımdan sonra konuyla ilgili olarak özetle şu bilgileri vermektedir. Türkçe sıfat tamlamalarında sıfat, nitelenenden önce gelir: mavi elbise. Bu tamlamada nitelenenin anlamı, sıfatın kavramıyla sınırlanır. “Sıfat tamlamaları”, bir isim tamlaması bünyesinde belirten ya da belirtilen göreviyle yer alabilir.

*Belirten oluşuna örnekler:*

(hasta çocuğun) ilacı,

(eski çeşmenin) yeri,  
(kırmızı halının) nakışı (...)

*Belirtilen oluşuna örnekler:*

Ali'nin (lacivert elbisesi),

piyanonun (ağır sesi),

kitabın (solgun yaprağı),

Sıfatın isimle değil, onun kaydıyla ilgili bulunduğu tamlamalar:

a) Sıfat, gruptaki son ismin belirtenini niteler: sesi güzel kız, camı kırık pencere, çocuğu hasta kadın.

b) Belirtilen türetilmiş sıfat hâlini almak ve kendisinden sonraki kelimeyle yer değiştirmek suretiyle, (a) fıkrasındaki anlam muhafaza edilir: güzel sesli kız, kırık camlı pencere, hasta çocuklu kadın.

Yazarın "isim tamlaması/izafet terkibi" için yaptığı tanım ise şöyledir: "*Birden fazla ismin; iyelik, tahsis, tür, cins ve özellik ifade etmek üzere bir araya gelmesinden hasil olan birleşik sözlere isim tamlaması denir.*" Bilgegil, bu tanımdan sonra isim tamlamalarını şu gruplara ayırır:

*Grubun belirten görevinde oluşuna örnekler:*

(kolonya şişesinin) kapağı,

(kapıcı kadının) oğlu,

(mavi kravatın) düğümü vs...

*Grubun belirtilen görevinde oluşuna örnekler:*

kitabın (meşin cildi),

kalemin (altın ucu),

Antep' in (çiğ köftesi) vs...

Yine M. Kaya, "belirtisiz isim tamlaması"nın kendinden önce getirilen kelimelerle nitlendiğini ifade ederek bu yapıyı üç grupta incelemekte ve bunlara örnekler vermektedir.

a) *Tür bildirenlerde:*

büyük (yemek salonu),

örtüsüz (yemek masası),

yaldızlı (fotoğraf çerçevesi),

eski (Hereke kumaşı) vb...

b) *Cins bildirenlerde:*

geniş (mermer masa)

eski (hasır şapka)

antika (gümüş saat)

kullanılmış (ahşap ev) vb...

c) *Benzerlik bildirenlerde:*

salınan bir (servi boy)

düşmanı yenen (arslan adam)

ağzındaki (inci diş) vb...

### **Yorum:**

Bu örneklere bakıldığında M. Kaya Bilgegil'in, "belirtili isim tamlaması"nda sıfatı hem tamlamanın başında hem de ortasında kullandığı anlaşılmaktadır. Bu durum, araştırmacının sıfatın belirtili isim tamlamasındaki kullanım yerinin bir sorun oluşturmadığı düşüncesinde olduğunu göstermektedir. Yazara göre "belirtisiz isim tamlaması"nda sıfat araya giremez; ancak yapının başında olabilir. Bunun sebebi ise açıklanmamıştır. Bilgegil'in, bu yapıda sıfatın başta bulunmasını üç kategoride değerlendirdiği görülmektedir. Tür bildirenlerde (yemek salonu kelime grubu) salonun, yemek salonu olduğunu bildiriyor. Yani salonun türünü açıklamış ve bu yüzden "büyük" sıfatı, kelime grubunun başına alınmıştır. Cins bildirenlerde (mermer masa kelime grubu) masanın cinsinin, mermer olduğu ifade edilmiş ve bundan ötürü "geniş sıfatı" tamlamanın başında kullanılmıştır. Benzerlik bildirenlerde (inci diş kelime grubu) dişin, inciye benzetilişi söz konusudur; o yüzden "ağızdaki sıfatı" başa alınmıştır.

M. K. Bilgegil, yapılarına göre sıfatlar konusuna da değinmiş ve sıfat olmayan bir kelimeye aitlik ekini (-i<sup>0</sup>, -u<sup>0</sup>, -sı<sup>0</sup>) getirerek sıfat grubu oluşturmuştur. Esasında bu sıfat grubuna genelde "bileşik kurallı sıfatlar" denir. Oysa Bilgegil, isim koymadan sıfatların içinde bunu da incelemiş; böylece bu sıfat grubunu, başka bir kelimenin önüne getirmek suretiyle "sıfat tamlaması" oluşturmuştur. "Bileşik kurallı sıfatlar" oluşturulurken anlam değişmesine uğrayabilmektedir. Örneğin "güzel ses", genel bir yargıyı bildirirken ve bu sıfat tamlamasının sonuna herhangi bir isim gelemezken "sesi güzel" sıfat grubu (neticede sıfat grubu da bir sıfattır) ise anlam açısından sınırlanmakta ve sonuna nesne, şahıs ya da başka bir ismi alabilmektedir. Çünkü bu sıfat grubu, bir ismi nitelemek için oluşturulmuştur. Bu durumu daha somut ifade etmek gerekirse Türkçede "güzel ses adam" şeklinde bir yapı yoktur, buna karşın "sesi güzel adam" ya da "güzel sesli adam" yapıları mevcuttur. Bu eklerle meydana getirilen yapılar, "kurallı bileşik sıfat"lara da dâhil edilmektedir.

### **Muharrem Ergin'in Kanaati (Türk Dil Bilgisi)**

M. Ergin, "belirtisiz isim tamlaması"nı şöyle tarif etmiştir: "*Eksiz tamlayan belirsizdir, umumidir; fakat gruba iştiraki, tamlanana bağlılığı daha kuvvetlidir. Tamlananın daimi destekleyicisi, ayrılmaz yardımcıısı, adeta onun manasını tamamlayan sıfatı durumundadır. Sanki ikisi bir nesnenin adı olmak için birleşik isim meydana getirmişlerdir. Gerçekten eksiz isim tamlamaları hep birleşik isim durumundadırlar.*" Bu açıklamadan sonra iki kullanım arasındaki farkı aşağıdaki örnekler vasıtasıyla sıralamaktadır:

pencerenin camı - pencere camı

kuşun kafesi	-	kuş kafesi
masanın ayağı	-	masa ayağı
taşın parçası	-	taş parçası
koyunun eti	-	koyun eti

Ergin'in "sıfat tamlaması" hakkındaki düşünceleri ise şöyledir: "*Bir sıfat unsuru ile bir isim unsurunun meydana getirdikleri kelime grubudur. Sıfat unsuru, isim unsurunu vasıflandırmak veya belirtmek için getirilir. Sıfat; tamlayan, yardımcı, isim; tamlanan, asıl unsurdur. Sıfat tamlaması eksiz bir birleşmedir. Her iki unsur da ek almadan doğrudan doğruya yan yana getirilirler. Sıfat bu birleşmede daima teklik hâlde bulunur, sıfatların çoklukları yapılmaz. Sıfat tamlamasında sıfat, ismin başına gelir; yani sıfat önce, isim sonra getirilir. Tamlananın sıfat unsuru bir sıfat veya sıfat olarak kullanılan bir kelime grubu, isim unsuru ise bir isim veya isim vazifesi gören bir kelime grubu olur. En basit sıfat tamlaması, bir sıfat ile bir isimden kurulan iki kelimelik tamlamadır. Sıfat veya isim unsurunun ve her iki unsurun kelime grubu olması hâlinde sıfat tamlaması genişler. Geniş bir kelime grubu tamlananın sıfat unsuru, yine geniş bir kelime grubu da tamlananın isim unsuru olabilir.*" M. Ergin'in bununla ilgili örnekleri ise şunlardır:

güzel yazı  
üç kişi  
güzelim bahar rüzgârı  
çok işlek bir cadde  
bahçede oynayan komşu çocuğu  
bugün Karadeniz'den gelecek olan vapur  
demir kapı  
arkadaşları ile gezmeye giderken bindiği tramvaydan düşüp kolu kırılan ortaokul öğrencisi.

### **Yorum:**

M. Ergin, "belirtisiz isim tamlaması"nı açıklarken sıfatın bu tamlamadaki yeri konusunda önemli görüşler belirtmesine rağmen tam açıklama yapmamıştır. "Belirtisiz isim tamlaması"nın umumi, birinci unsurun ikinci unsura bağlı, birinci unsurun ikinci unsurun daimî destekleyicisi, yardımcısı ve adeta onu tamamlayan sıfatı durumunda olduğunu, bu tamlamanın bir nesne adı gibi kullanıldığını belirterek görüşünü ortaya koymuştur. Ergin, "sıfat tamlaması"nı açıklarken "İsim, bir isim veya isim vazifesi gören bir kelime grubu ve geniş bir kelime grubu tamlananın sıfat unsuru olabilir." şeklinde bir fikir belirtmiştir. Bu iki açıklama, bizim kanaatimizi desteklemekte ve "belirtisiz isim tamlaması"nda araya sıfatın giremeyeceğini ifade etmektedir.

## T. Nejat Gencan'ın Kanaati (Dilbilgisi)

T. N. Gencan'ın “sıfat tamlaması”na yönelik görüşü şu şekildedir: *“Her sıfatın görevi bir varlığı nitelemek, belirtmek; yani bir adı tamlamaktır. Sıfatla addan kurulan tamlamaya “sıfat takımı” denir. Her sıfat takımında temel sözcük isimdir. Sıfat onun anlamını tamlar. Sıfat takımlarında sıfat önce, ad sonra gelir. Her takım -sözdizimi bakımından- bir ad sayılır.”* Daha sonra araştırmacı, bundan hareketle isim tamlaması başlığı altında ad takımlarını (a) ve (b) grubuna bölmektedir. Birinci türlü ad takımlarında tamlananın sıfatları ve sıfat öbekleri araya girer, diyerek şu iki örneği verir:

Orhan'ın, beş gün önce kaybolan defteri bulundu.

Şehrin, şimdiye değin görmediğim bir semti.

İkinci ve üçüncü türlü ad takımlarında araya sözcüğün girmediğini belirten yazar, bunlarda tamlananın sıfatlarının, takımın başına geldiğini; ama takımın başında bulunan sıfat, sözcüklerden ikisine de kayabiliyorsa ve hangisine değin olduğu kestirilemiyorsa kaymanın önüne geçmek için yollar aramak gerektiğini söyleyerek şu örnekleri sıralar:

siyah güneş gözlüğü

ucuz okul önlüğü

dört fabrika işçisi

büyük millet meclisi vb.

Bundan dolayı T. N. Gencan'ın bu sıfat yahut ad takımları için “kurallı bileşik sıfat” tabirini kullandığı ve bunlara da “geniş bahçeli okul”, “uzun boylu genç”, “açık pencere oda” veyahut “bahçesi geniş okul”, “boyu uzun genç”, “penceresi açık oda” örneklerini verdiği görülmektedir. Bu türlü sıfatın yapılışı hakkında ise şu açıklamaları yapmaktadır: *“İtalik harflerle dizilmiş ikişer sözcük, birer niteleme öbeği durumunda bileşik sıfattır. İnceleyelim: Geniş bahçe, uzun boy, açık pencere birer sıfat takımındadır. Yukarıdaki kurallı bileşik sıfatların iki çeşidi de bu takımlardan yapılmıştır: 1. Sıfat takımlarının sonlarına -li eki gelmiştir. 2. Sıfat takımlarındaki adla sıfatın yerleri değişmiş; ada bir iyelik takısı (ad tamlamalarında tamlanan takısı) olan -i, -si ekleri eklenmiştir.”*

Kuralın genel olduğunu ve gerekince hemen bütün sıfat takımlarından bu yolda bileşik sıfatlar yapılabileceğini belirten araştırmacı farklı örnekler de sunmaktadır: a) Yıkık duvarlı bahçe, iri gövdeli ağaç, iki kapılı eczane; b) Duvarı yıkık bahçe, gövdesi iri çınar vb. Yazara göre, bu iki çeşit bileşik sıfatların anlamları arasında ayırtı yoktur. Yalnız, kullanım ayırtılarına sık rastlanır. Mesela, “yüz sayfalık kitap” kullanılmasına karşın “sayfası yüz kitap” tabiri kullanılmaz. Yine “başı boş kimseler” ifadesi kullanıldığı hâlde “boş başlı kimseler” tamlaması kullanılmaz ve zaten söylene de o anlama gelmez.

### **Yorum:**

T. N. Gencan'ın her söz takımının, özellikle belirtisiz isim tamlamasında, bir ad sayıldığını söylemesi kanaatimize uygun düşmektedir. Ayrıca ikinci ve üçüncü (Belirtisiz ve takısız isim tamlamaları kastediliyor.) ad takımlarında araya başka bir sözcüğün girmeyeceğini belirterek örnekler vermekte; ancak ad takımının başındaki sıfatın, takımdaki hangi unsuru nitelediği kestirilemiyorsa buna çare bulmak gerektiğini de söylemektedir. Kanaatimizce araştırmacı görüşünü tam bir netlikle ortaya koymamış görünmektedir. Bize göre, “belirtisiz isim tamlaması”nda her ne kadar tamlayan ve tamlanan unsuru bulunsa da tamlananın sıfatı şeklinde bir ifade kullanılmamalıdır. “Belirtisiz isim tamlaması” bir tamlama değildir; fakat tamlananın sıfatı yok, tamlamanın sıfatı vardır. “Siyah güneş gözlüğü” örneğinde siyah, ne güneşi ne de gözlüğü nitelemektedir. Siyah, “güneş gözlüğü” ad takımını niteliler.

Yazar, “kurallı bileşik sıfatlar” konusunda M. Kaya Bilgegil’le aynı kanaatte olup bu hususa güzel açıklamalar getirmiştir. Bu yapıların farklı şekillerinin anlam değişmesine uğramadığını örneklerle bildirmesi de meseleyi açıklığa kavuşturmuştur. Bununla birlikte T. N. Gencan'ın isimle sıfatın yer değiştirmeden önce ve değiştirdikten sonraki hâline değinmediği de görülmektedir. Oysa ilk hâlin anlamı genel bir yargı iken, ikinci hâlin anlamı sınırlanmıştır. İlk hâl bir sıfat ve isim iken, ikinci hâl sıfat ve ismin yer değiştirmesi sonucu bir sıfat grubuna dönüşmüştür. Sıfat grubuna dönüştüğü için de niteleyeceği yeni bir isme ihtiyaç duymuştur.

### **Faruk K. Timurtaş'ın Kanaati (Eski Türkiye Türkçesi)**

Belirtisiz isim tamlamasını “tayinsiz izafet” şeklinde kullanan F. K. Timurtaş, bu tamlamanın belli bir aidiyet manası olmadığı, genitiv eki taşımayan ismin umumiyetle ikinci ismin nev'ini, cinsini, çeşidini bildirdiği kanaatindedir. Tayinsiz izafiyetin, vazife ve memuriyet, müessese, kitap ve yer isimleri için kullanıldığını aktaran yazar bu terkiplere şu örnekleri vermektedir: Gönül tahtı, hicran şebi, aşık ahı, gönül sarayı. Niteleme (tavsif) sıfatlarının ise pek çok örnekleri olduğunu söyleyerek “kara zülfi”, “eyü ad”, “tatlı dil”, “mestane gözler” gibi örnekleri sıralamıştır.

### **Yorum:**

Faruk K. Timurtaş, belirtisiz isim tamlamasının aidiyet anlamı olmadığını söyleyerek bu yapının arasına başka bir isim giremeyeceğini bildirmiş olmaktadır. Sıfatlara bir açıklama getirmediği hâlde verdiği örneklerle genel kanaate uyduğunu göstermiştir. Dolayısıyla sıfat, ismi niteler, belirtisiz isim tamlaması da bir isimdir; bu yüzden belirtisiz isim



tamlamalarında sıfat araya girmez, başta olur, düşüncesine sahip olduğu ileri sürülebilir.

### **Leyla Karahan'ın Kanaati (Türkçe Söz Dizimi)**

L. Karahan'a göre, birinci unsurunda ilgi eki bulunmayan isim tamlaması "belirsiz isim tamlaması"dır. Çoban çeşmesi, İshak kuşu, hayal iklimleri, Ulu cami avlusu, ahududu şerbeti, ezan sesi gibi örneklerden hareketle bu tamlamanın belirsiz, genel bir nesneyi, bir türü karşıladığını söyler. Karahan, tamlananın iki unsuru arasında daimi bir ilişki bulunduğunu ve bundan dolayı, "belirsiz isim tamlaması"nda iki unsur arasına başka bir unsur giremeyeceğini düşünmektedir. Yazar; Milli Eğitim eski bakanı, Konya eski milletvekili gibi kuruluşların Türkçenin yapısına aykırı olduğunu belirtmekte ve "eski" sıfatının, iki unsurun arasında değil tamlananın başında bulunması gerektiğini dile getirmektedir. Yazara göre, şiir dilinde "belirli isim tamlaması"nın unsurları yer değiştirebilir; ama "belirsiz isim tamlaması"nın unsurları yer değiştiremez.

Bu açıklamalardan sonra "sıfat tamlaması"nı "*Bir isim unsurunun, bir sıfat unsuruyla nitelendiği ya da belirtildiği kelime grubudur.*" diye tarif eden yazar şu açıklamaları da yapar: "*a) Sıfat tamlamasında ana unsur isimdir, sonda bulunur. Sıfat yardımcı unsurdur; ismin önünde yer alarak ismi tamamlar. Yani sıfat tamlayan, isim tamlanandır. Kanlı ağıt, açan gül vb. b) Bu tamlamada, isim ve sıfat unsuru eksiz birleşir. İki unsurdu gruplaşmayı sağlayan herhangi bir ek taşımaz. İsim tamlamalarında birinci unsurun ikinciye ilgi haliyle bağlandığını ve ikinci unsurun daima iyelik eki taşıdığını hatırlayalım.*"

#### **Yorum:**

Leyla Karahan, sıfatların kullanım yeri konusunda önceki dilcilerin görüşünü paylaşmaktadır. Karahan, sıfatın belirtisiz isim tamlamasında araya giremeyeceğini söyleyerek, bu tamlamanın genel bir nesneyi, türü karşıladığını ve iki unsur arasında daimî bir ilişkinin mevcut olduğunu belirterek sıfatın araya girmesi halinde Türkçenin yapısına aykırılık olacağını bildirmiştir. Araya sıfat giremeyeceğinin şiirlerde rahat görüldüğünü belirtiyor.

### **İsmail Doğan'ın Kanaati (Türk Dili)**

İsmail Doğan'ın "belirtisiz isim tamlaması" tarifi ise şöyledir: "*Bu tamlamada birinci unsur ile ikinci unsur arasına başka bir unsur girmez. Çünkü ikisi arasında daimî bir ilişki var.*" Yazara göre "Genelkurmay eski başkanı, Devlet eski bakanı" gibi kuruluşlar Türkçede sıfatların kullanılışıyla

ilgili kurallara aykırıdır. Burada eski sıfatı, iki unsur arasında değil bunların başında bulunmalıdır: “Eski devlet bakanı “gibi.

### **Yorum:**

Bu ifadelerden İ. Doğan’ın da genel kanaate uyduğu anlaşılmaktadır; yine de bu görüşü destekleyecek bir açıklamada bulunmamıştır. Görüşünü, sadece belirtisiz isim tamlamasında, iki unsur arasında daimî bir ilişki var, diyerek belirtmiş; bu ilişkiden dolayı araya sıfat giremez, eğer girse sıfatların kullanımına aykırı olur, demiştir. Bu da yazarın, daha önceki düşünceleri benimsediğini göstermektedir.

### **Başka Kaynaklarda Sıfatların Kullanım Şekilleri Hakkındaki Bilgiler**

#### **Türkçe Ders Kitapları-5/8 (Ali İhsan Ayata vd.)**

“Türkçe Ders Kitapları 5” adlı eserde “isim tamlaması” açıklanmadan önce “toprak yol”, “Anadolu toprağı”, “Anadolu’nun toprağı”, “Anadolu toprağının kokusu” örnekleri verilmiş ve şu açıklama yapılmıştır: “İki ya da daha çok adın, birbirinin anlamını tamamlayacak biçimde bir araya gelmesiyle ad tamlaması oluşur. Birinci sözcük tamlayan, ikinci sözcük ise tamlanandır.” Daha sonra şu bilgiler aktarılmıştır: “Toprak yol, tamlayan ve tamlanan ek almamıştır. Bu tür tamlamalar takısız ad tamlamasıdır. Bir ağaç kabuğu, ad tamlamasında birinci sözcük ek almamış, ikinci sözcük ise tamlanan ekini (-i<sup>0</sup>) almıştır. Bu tür tamlamalar belirtisiz isim tamlamasıdır.”

Aynı eserde “sıfat tamlaması”na “güzel yurt” örneği verilmiş ve sıfat tamlamalarında sıfatlar tamlayan, adlar ise tamlanandır, denmiştir. Sıfat tamlamasında nitelenmek istenen kavramın ad olduğu ve sıfatların görevinin adlardan önce gelerek onlara ait bir özelliği (renk, sayı, büyüklük...) anlattığı da belirtilmiştir. “Tuzlu, sıcak Akdeniz’de yüzdüm.”, “Ilık deniz ve göllerde yüzmek bir başkadır.” örnekleri verilerek sıfat tamlamasıyla ilgili şu açıklama yapılmıştır: “Bir varlığın ya da kavramın özelliğini belirtmek ya da nitelemek için bir sıfatla bir adın yan yana gelmesinden oluşan sözcük grubu sıfat tamlamasıdır. Sıfat tamlamasında, sıfatlar tamlayan, adlar ise tamlanandır.”

Aynı yazarların hazırladığı “Türkçe Ders Kitapları 8” isimli eserde ise şu açıklamalar vardır: “İsim tamlaması; Orman yolu, Uludağ’ın kirazlı yaylası, dağın başı örneklerinde yer alan sözcük grupları birer tamlamadır. Sıfat tamlaması; Meraklı Edison, bir laboratuvar, kırk bin dolar. Ön adların tek başına kullanılmadığını, mutlaka bir adla birlikte tamlama oluşturduklarını, bunlara da ‘ön ad tamlaması’ adı verildiğini biliyorsunuz.”

### **Yorum:**

Ayata ve arkadaşlarının hazırladığı 5. ve 8. Sınıf “Türkçe Ders Kitapları”nda isim ve sıfat tamlamaları konusundaki bilgi, örneklerin verilip tanım yapılmasından ibarettir. Sıfatların belirtisiz isim tamlamasında ortada ya da başta olması gerektiğine dair hiçbir açıklamada bulunulmamıştır. Bundan ötürü bu kitapların yeteri derecede açıklayıcı bilgiler içerdiği söylenemez.

### **ÖSS-ÖYS Türkçe-Edebiyat (Celal Aydın)**

“ÖSS-ÖYS Türkçe-Edebiyat” adlı kitapta şunlar yazılmaktadır: *“Belirtili isim tamlamalarında iki unsur arasına başka sözcük girer: Orhan’ın paltosu ad tamlaması, Orhan’ın eski paltosu ya da Orhan’ın yeni alınan paltosu biçiminde söylenebilir. Diğer ad tamlamalarında araya sözcük girmez. Okul eski yolu değil, eski okul yolu; inşaat yüksek mühendisi değil, yüksek inşaat mühendisi gibi.”*

### **Yorum:**

Celal Aydın, konuyla ilgili görüşünü ileri sürdüğü hâlde destekleyici açıklamalarda bulunmamış fakat buna yönelik örnekler vermiştir. Konuyu net açıklayan bilgiler sunma gereği hissetmemiştir. Ayrıca diğer ad tamlamaları derken, bunlardan hangilerinin kastedildiği belli değildir. Öyle sanıyoruz ki bunlar, belirtisiz ve takısız ad takımlarıdır. Çünkü T. N. Gencan da ikinci ve üçüncü ad takımları başlığı altında bu iki ad tamlamasından bahsetmiştir.

### **Güvender LGS/ Güvender ÖSS Türkçe**

Güvender’in “Lise Giriş Sınavları” adlı kitabında konu hakkında şu bilgiler mevcuttur: *“Tamlamalar, sıfat tarafından nitelenebilir. Bu, genelde belirtisiz isim tamlamalarında olur. Eski elektrik saati, kirli masa örtüsü.”* Yine aynı dershanenin “ÖSS Türkçe” isimli kitabında “sıfat tamlaması”na yönelik şöyle bir bilgi bulunmaktadır: *“Bir ismin bir veya daha fazla sıfat tarafından nitelendiği ya da belirtildiği söz öbeklerine denir.”* Aynı eserde “isim tamlaması” ise şöyle tarif edilmiştir: *“Bir ismin aitlik ilgisi bakımından daha belirli hâle gelmesi için başka bir isim tarafından tamlanmasıyla meydana gelen söz öbeğine denir.”*

Bu kitapta belirtili isim tamlaması da *“Tamlayanın ilgi, tamlananın iyelik eki aldığı tamlamadır. Bu tür tamlamalarda son derece kuvvetli bir aitlik ilgisi vardır.”* şeklinde açıklanmıştır. Bu tanımlardan sonra “belirtili isim tamlaması”nda tamlayanla tamlanan arasına başka söz öbekleri

girebileceği belirtilmiş ve şu örnek verilmiştir: “Çiçeklerin tatlı kokusu etrafa yayıldı.” Bu cümledeki tamlananın “tatlı sıfatı” tarafından nitelendiği ve bunun, isim tamlamasının türünü değiştirmeyeceği belirtilmiştir.

Aynı eserin “belirtisiz isim tamlaması” için yaptığı tarif de şöyledir: *“Tamlayanın ilgi eki almayıp tamlananın iyelik eki aldığı tamlamadır. Bu tür tamlamalarda bir ismin başka bir isme aitliğinden çok bir nesne ya da kavram ismi oluşturmak esastır.”* Daha sonra “Ayakkabımın bağını alabilir miyim?” cümlesi örnek verilmiş ve şu açıklama yapılmıştır: *“Ayakkabının bağı tamlaması belirtilidir ve belli bir ayakkabıya ait olan bir bağdan söz etmektedir. Biz bu tamlamayı “ayakkabı bağı” şeklinde söylersek tamlama belirtisiz olur. Bu durumda belli bir ayakkabıya ait olan bir bağdan değil de bir bağ türünden söz edilmiştir. Bu özelliğinden dolayı tamlayanla tamlanan arasına başka bir öge giremez.”*

Bazı durumlarda anlam karışıklığı oluyorsa, araya tamlananın sıfatı girebileceği söylenmiş ve “Eski İzmir valisi şehri ziyarete gelmiş.” cümlesinde sanki eski olan İzmir’miş gibi bir anlam ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Tamlamanın “İzmir eski valisi” şeklinde söylenirse, eski olanın “vali” olacağına ortaya çıkacağı, bu durumda tamlayan ve tamlanan arasına sıfatın gireceği; ama bunun “belirtisiz isim tamlamaları”nda az görüldüğü dile getirilmiştir.

### **Yorum:**

Güvender yayınlarının konuyla ilgili verdiği bilgilerin Bilgegil, Timurtaş, Gencan, Karahan gibi bilim adamlarının genel görüşüne uygun olduğu görülmektedir. Biz de bu görüşü benimsiyoruz. Sıfatın, isim tamlamasının türünü değiştirmedini, belirtisiz isim tamlamasında bir ismin bir isme aitliğinden çok bir nesne ya da kavram ismi oluşturmanın esas olduğu söylenerek bu temel görüş desteklenmiştir. Fakat *“Bazı durumlarda anlam karışıklığı oluyorsa araya tamlayanın sıfatı girebilir.”* ifadesiyle adı geçen dilcilere ters düşmüştür. Örnek olarak “eski İzmir valisi” verilmiştir. Bunun anlam karışıklığına neden olduğu söyleniyor. Çünkü eskinin sadece İzmir’i nitelediği düşünülmüştür. Oysa eski, “İzmir valisi”ni niteliyor. “Belirtisiz isim tamlaması”nın daha çok nesne ya da kavram oluşturduğu birçok dilci tarafından kabul edilmektedir. Ayrıca bu kitapta daha önce “belirtisiz isim tamlaması”nda tamlananın sıfatı olamayacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla kendi kanaatlerine de aykırı bir fikir beyanı söz konudur.

### **Sonuç**

Dil, uzun bir süreçte gelişip şekillendiği gibi yine uzun bir süreçte de değişikliklere uğramaktadır. Dilin edebî yönü, ilk kullanılan yapılardan itibaren kendini göstermektedir. Yukarıdaki derlenen ve özetlenen görüşler

de bunu desteklemektedir. Sıfatlar da bu ilk yapılardan biridir, bu yüzden sıfatlar için “estetik çerçeveler” tabirini kullanmak yanlış olmayacaktır. Bu kullanımlar en eski Türk yazmalarında (Orhun Abideleri, Kitab-ı Dedem Korkut, Eski Anadolu Türkçesi metinleri) sık kullanılmıştır. Açıklamalarda da görüldüğü gibi sıfatların problem teşkil ettiği tek nokta “belirtisiz isim tamlaması”dır. Burada uzmanlar ihtilafa düşüp farklı açıklamalarda bulunmuştur. Belirtisiz isim tamlamasında, ikinci unsurun tam olarak bilinmemesi onu bir söz öbeği haline getiriyor. Bu söz öbeği tamlama şeklinde bir isim olmaktadır. Diğer “ad takımları”nda tamlayanın eki olduğu için araya hem kelime girmekte hem de tamlama bu ek sayesinde istenildiği kadar uzatılabilmektedir. Birkaç örnek vermek gerekirse; “bozuk Van yolları” derken, Van’ın bozukluğundan değil, Van’daki yolların bozukluğundan bahsedilmektedir. Dolayısıyla “Van yolları” bir tamlamadır ve birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu bağlılığı bozmadan önüne sıfatı getirip sıfatın tamlananı oluşturulmaktadır: “bozuk” sıfat, “Van yolları” bir isim grubudur yani isimdir.

“Büyük Rus pazarı” derken, Rus’un büyüklüğünden mi, yoksa pazarın büyüklüğünden mi söz ediliyor? Tabii ki pazarın büyüklüğünden bahsediliyor fakat bu “pazar”, “Rus pazarı” adıyla belirtisiz isim tamlaması oluşturup bir isim hâline gelmiştir. Dolayısıyla Rus’la pazarın arasına büyük sıfatını getirip ad takımı yani isim bozulamıyor. Çünkü birçok uzmanın belirttiği gibi “belirtisiz ad tamlaması” bir isim grubudur. Dolayısıyla isim grubu da bir isimdir. Aynı şekilde “eski devlet bakanı”, “siyasi Türkiye haritası” bu tarz örneklerdendir. Sıfatın araya girmesi gerektiğini söyleyenler, sıfatın ad takımını nitelemediğini sadece baştaki ilk kelimeyi nitelediği kanaatindedirler. Genel olarak isim tamlamalarında sıfatın baştaki ilk kelimenin değil ad takımının sıfatı olduğu kabul edilmektedir. Mesela belirtili isim tamlamasında tamlayanın ya da tamlananın sıfatları olabilir; ama belirtisiz isim tamlamasında tamlayanın ya da tamlananın sıfatı olmaz, sadece ad takımının sıfatı olur.

Kısaca “belirtisiz isim tamlamaları”nda sıfatın kullanımı çok eskiden beri vardır. Belirtisiz isim tamlamasının sıfatları “Dede Korkut”ta ve “Orhun Abideleri”nde isim grubunun başında kullanılmıştır. En eski yazılı kaynaklarda bunlar olduğuna göre sıfatların belirtisiz isim tamlamasında başta kullanılması gerekir. Kurallı bileşik sıfatların da daha o zaman kullanılmış olması, bu yapının geçmişini gözler önüne sermektedir. Yalnız kurallı bileşiklerde ilk hâl genel yargı iken, ikinci hâl ise mana açısından sınırlanmıştır. “Güzel kız” herhangi biri olabileceken “saç güzel kız” bizim bildiğimiz bir kişi olacaktır. Yine “-i, -si” gibi belirtme eklerini kullanmadan ve kelimelerin yerini değiştirmeden güzel ile kız arasına saç kelimesini koyup ve “-li” yapım ekini eklediğimizde bir anlam farklılığı oluşmamaktadır. Bu iki ek “Dede Korkut” ve “Orhun Abideleri”nde de

böyle kullanılmıştır. Bu kullanımda bir anlam değişmesi görülmemektedir. Belirttiğimiz iki kaynak bu hususlardaki Türk dilinin en eski yazılı kaynakları olduğu için belirtilen yapıları o şekilde kullanmanın daha doğru olduğuna inanıyoruz.

### **Kaynakça**

Ayata, A. İhsan vd. (2002), *Türkçe Ders Kitapları*, 5. Ankara: MEB Yayınları.

Ayata, A. İhsan vd. (2002), *Türkçe Ders Kitapları*, 8. Ankara: MEB Yayınları.

Aydın, Celal (1998), *ÖSS-ÖYS Türkçe-Edebiyat*, İstanbul: Celal Aydın Yayınları.

Bilgegil, M. Kaya (1982), *Türkçe Dilbilgisi*, İstanbul: Dergah Yayınları.

Doğan, İsmail (2000), *Türk Dili*, Ankara: Akademi Yayınevi.

Ergin, Muharrem (1996), *Orhun Kitabeleri*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Ergin, Muharrem (1997), *Dede Korkut Kitabı*, Ankara: TDK Yayınları.

Ergin, Muharrem (2002), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım/Yayım.

Gencan, Tahir Nejat (1975), *Dilbilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.

Karahan, Leyla (2006), *Türkçe Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Komisyon (2002), *Konu Anlatımlı Lise Giriş Sınavı*, İstanbul: Güvender Yayınları.

Komisyon (2002), *Konu Anlatımlı ÖSS Türkçe*, İstanbul: Güvender Yayınları.

Timurtaş, Faruk Kadri (1994), *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul: Enderun Kitabevi.